

ԴՐՈՇՆԻԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՏՄԱՐԻ ԳԱՅՄԱՆՆԵՐ

Սուլթանի կառավարութիւնը անկարող լինելով բռնի, զէնքի ոյժով խոնարհեցնել ապստամբ Զէյթունը, այժմ եւրոպական պետութիւնների աջակցութեամբ «խաղաղ միջոցով» է ուզում հասնել իւր նենգաւոր նպատակին:

Երկու թշնամիները «հաշտեցնելու համար», եւրոպական պետութիւններն էլ «միջնորդ» դերը իրենց վրայ են առել և արդէն բանակցութիւնները սկսել են:

Զէյթունցիներին առաջարկած սուլթանի պայմաններն են—ապստամբների գլխաւորներին յանձնել կառավարութեան, զինաթափ լինել և իրենց քանդած զորանոցը վերաշինել, որոնց հետ կատարելապէս համաձայն են «մարդասէր» ու «միջնորդ» եւրոպական պետութիւնները:

Երբ Մեծ-ոճրագործի մարդասպան սուլը շողողում էր Հայաստանի գլխին ու անխնայ կոտորածներ անում, և դեռ շարունակում են այդ դժբախտ երկրից արեան դողորշներ բարձրանալ, այդ սարսափի բոպէներին, այսօրայ «միջնորդները» լոկ «հանդիսատեսի» դեր կատարեցին: Իսկ այսօր, երբ այդ ոճրագործը անկարող է լինում եղբայրների արեան վրէժխնդիր եղող մի բոլուն քաղերին խոնարհեցնել, ձիշտը՝ կոտորել, նրանք, եւրոպական պետութիւնները, շտապում են «միջնորդ» դառնալ, որպէս զի այժմ էլ այդ միջոցով ազատ մընացած մասին ենթարկել տան Մեծ ու Փոքր Հայաստանում ապրող նրանց եղբայրների ճակատագրին: Եթէ ոչ, ինչո՞ւ այն ժամանակ էլ չէին առաջարկում իրենց միջնորդութիւնը՝ առաջն առնելու այն կոտորածների, որոնք պատմութեան հազագիւտ դէպքերիցն են իրենց սարսափով, իրենց հակամարդկային բնաւորութիւնով, ինչո՞ւ չէին հաշտութիւն առաջարկում: Արովհետև գիտէին, որ Մեծ-ոճրագործը մեծ դժւարութիւնների չի հանդիպիլ: Ահա դարձեալ և դարձեալ փաստ ու շատ բնորոշ փաստ, որ դիպլոմատիան բարեկամ չէ տանջողների ու թոյլերի, որ նրա համար ոչ մի նշանակութիւն չունին մարդկային զոհերը, որ

նա ղեկավարում է միայն և միայն իւր պետական շահերով: Ահա դարձեալ մի փառաւոր, բայց արիւնով ներկած փունջ, դիպլոմատիայի վրայ յոյս դնողներին, դիպլոմատիական միջոցներով գործողներին:

Եւ դիպլոմատիայ կոչւածը այն աստիճանին հեռու է դնացել, նա իւր անխղճութիւնը ու անամօթութիւնը այն աստիճանի լըբութեան է հասցրել, որ առաջարկում է ոչ միայն զինաթափ լինել, այլև մինչև իսկ ապստամբների գլխաւորներին յանձնել սուլթանի կառավարութեան: Ի՞նչ, յանձնել ապստամբների գլխաւորներին, մատնել՝ ահ, բարոյական հրէշներ:

Ամբողջ ժողովուրդը մարտիրոսացնելուց յետոյ, այսօր էլ ուզում են նրան բարոյապէս մեռցնել, ստորացնել, նրան ուզում են մատնել զաւաճան դարձնել:

Զէյթունցի՞ն մատնիչ, դաւաճան, այն զէյթունցին, որ կարող է մարդկային արժանապատուութեան դասեր տալ Մեծ-ոճրագործի գործակիցներին, այն զէյթունցին, որ արհամարում է մահը և կուրծքն ու ճակատը բաց, հպարտութեամբ դէպի մահ դիմում: ոչ, նա ինչպէս միշտ, այժմ էլ բարձր կը մնայ, նա իւր ճակատին չի կրիլ «դաւաճանի», «մատնիչի» կնիքը, նա ոճրագործ չի դառնալ: Ապստամբ լինելով ապստամբ էլ կը մնայ, բռնակալութեան դէմ կուի դրօշակ բարձրացրած լինելով, նա կը կուի, լցւած վրէժխնդրական ոգով, վրէժխնդիր կը լինի, նա թոյլ չի տալ իւր եղբոր սպանողը ու իւր ազատութիւնն բռնաբարողը մտնել իւր տունը, ոչ. նա կամ թշնամուն կը ջարդի, դուրս կը քշի՝ պահպանելու համար իւր ազատութիւնը և անկախութիւնը, կամ կը մեռնի՝ թողնելով թշնամուն իւր անշնչացած դիակը. և թող ոճրագործը, մարդասպանը ու նրա մեղսակիցները զարձանան ազատութեան համար քաջութեամբ ընկած դիակով...

Բայց հայ ժողովուրդը թոյլ չի տալ, որ Զէյթունն էլ ընկնի, նա նրան օգնութեան կը հասնի:

Կուի է ամեն տեղ, ամեն կէտում:

Եւ հայ ժողովուրդը իբրև մի ամբողջութիւն պիտի ոտի կանգնի, ձեռք մեկնի արեան մէջ լողացող, կեանքի և մահւան կուի մղող տաճկահայ եղբայրներին, նրանց սիրտ ու թիկունք տայ:

ՁԷՅԹՈՒՆԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

ՆԻՐՈՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐԻՑ
(ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ Կ. ՊՈԼՍԻՑ)

31-ին Դեկտ. Դուռը Ձէյթունի մասին պետութիւնների առաջարկածը ընդունեց: Հալէպի օտար Տիւրքա-տոսները Ձէյթուն պիտի երթան՝ անձնատրութեան համար բանակցել:

31-ին Դեկտ. «Թայմզին» Պոլսից հաղորդում են՝ թէ Մուստաֆա փաշան՝ Ձէյթունի գունդերի հրամա-նատարը հրահանգ է խնդրել Դունից, խոստանալով 1 ժաման մէջ ամեն ինչ վերջացնել:

2-ին Յուն. Դուռը ընդունեց Հալէպի օտար Տիւ-րքատոսների միջնորդութիւնը՝ Ձէյթունի ապստամբնե-րին հնազանդութեան բերելու համար:

Ձէյթունի ապստամբած հայերը ի պատասխան Տիւ-րքատոսների միջնորդութեան առաջարկին, պայման են դնում նաև, որ այսուհետև իրենց միջից ընտրած կա-ռավարիչ ունենան:

9-ին Յուն. Թուրք պաշտօնական աղբիւրները բաց է թաց հերքում են մամուլի կողմից հրատարակած այն լուրը, որով տաճիկ գունդերը Ձէյթունի առջև գազանութիւններ են գործ դրել: Նմանապէս հերքում են այն լուրը, թէ Թրքական բանակների միջից բազ-մաթիւ զինւորներ դասալիք են եղել:

15-ին Յուն. Յունւար 10-ի ժողովի մէջ, վեց պե-տութիւնների ներկայացուցիչները զբաղեցան Ձէյթու-նի հայ ապստամբների խնդրով: Փրանսիայի և Ռուսիայի դեսպանները առաջարկեցին, որ միջնորդութեան բա-նակցութիւնները Հալէպի մէջ կատարին, բայց Անգլիոյ դեսպանի պահանջման վրայ որոշեցաւ, որ նոյն իսկ Ձէյ-թունի մէջ կատարին:

Հիւպատոսները հրահանգ են ստացել, այս բանակ-ցութիւնների ժամանակ համաձայն Դուան որոշման շարժիլ: Նրանք պէտք է պահանջեն՝ որ ապստամբների դիտարկները յանձնախն և պիտի ներկայ գտնուին միջ-նորդութեան պայմանների գործադրման:

Բայց եթէ առաջարկած պայմանները չընդունուին, Տիւրքապետները պէտք է ետ դառնան:

Հիւպատոսները մօտերս պիտի ծանապարհւին: Յայտնի չէ՝ թէ Ձէյթունի բնակիչները ինչ առա-ջարկութիւններ պիտի անեն, միայն հաստատ է, որ նրանք պիտի մերժեն յանձնել իրենց զէնքերը և գը-լաւորները:

16-ին Յուն. Կը ծանուցանեն՝ թէ Թուրք գունդե-րը եղանակի վատութեան պատճառով՝ պարտաւորեցան Մարաշ քաղաք:

Նախապատրաստական մի ժողովի համար պիտի Մա-րաշ գան և Թուրք կառավարութեան ու հայ ապը-տամբների մէջ միջնորդութեան համար ուղարկւած Տիւրքապետները վաղը, հինգշաբթի կը մեկնին Հալէ-պից և Ձէյթուն կը հասնին 4-5 օրից:

ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐ

Կ Ա Ր Ի Ն

Կողրպտում են, կտտորում են,
Աւերում են Հայաստան:
Մ. Սաֆարեան

III

Հոկտ. 18-ի օրը սովորականից աւելի շարժում և իրարանցում էր նկատուում զօրքերի և Թուրք ժող-վըդի մէջ. այնուամենայնիւ հեռի այն մտքից՝ թէ հենց այդ օրը տեղի պիտի ունենայ մտադրւած ջարդը, որի հրամանը Պոլսից ստացւել էր արդէն, հայերը՝ միամիտ, աներից դուրս էին եկել փողոցները և իւրաքանչիւր դը ըստ սովորականին գտնուում էր իւր գործի գլուխը:

Ախօրւան ժամի 12-ին (ը. ե.) հազիւ թէ ոուսաց Տիւրքապետը վերադարձել էր նահանգապետին և տըխ-րահոգի Շաքիր փաշային արած սիրալիւր այցելութիւ-նից... հնչեց զինւորական (պայմանական ի հարկէ) փո-ղը և զօրքերին և Թուրք ամբոխին տւեց գործի սկսե-լու—կտտորելու նշանը: Այլևս կարող էք երեւակայել: Յարձակման առաջին զոհերը եղան կառավարական ա-պարանքում, արդարութեան դատարանների առջև դե-գերող մի քանի հայեր, որոնց մէջ է եղել և Դիմիկ դիւղե քահանան: Սպանելով դրանց նոյն իսկ կառա-վարական ապարանքում, կառավարութիւնը նպատակ է ունեցել ի հարկին հաւատացնելու, թէ հայերը յար-ձակում են գործել կառավարչական հիմնարկութիւն-ների վրայ, ուրեմն և սպանել կուր ընթացքում: Քա-հանան դեռ երկու օր առաջ լազերի ձեռքից հազիւ ազատել էր կեանքը՝ 4-500 ոսկու հասնող կարողու-թիւնը ամբողջապէս կողոպուտ տալուց յետոյ: Փողոց-ներում թափւած զօրքը սկզբում գնդակահարում էր որոշ հեռաւորութեան վրայ, շիթութիւնը սաստկա-ցնելու համար, բայց հենց որ շարժեց կատաղի ամ-բոխը, այնուհետև զօրքը մտաւ իւր իսկական դերի մէջ— սպանել պատահող հային՝ մասնաւորապէս հասակով երիտասարդներին, մերկութեան աստիճան նրանց կողոպ-տելուց յետոյ: Հրացանների որոտումը լսելիս՝ ով ժա-մանակ է ունենում կամ միջոց, շտապում է փախուստ տալ՝ դէպի տուն, բայց իւրաքանչիւր քայլի վրայ պա-տահում զինւորների և ընկնում գնդակահար. իսկ ով ժամանակ չի գտնում՝ յանկարծակիանութեան մէջ, մըտ-նում է իւր խանութի կամ մակազինի մի խորը և

սպասում չարաշուք մահան: Մի կողմից կատարի հրացանաձգութեան տակ, անշնչացած դիակները կոյտեր դիզում: Էին փողոցներում, միւս կողմից զօրք և ամբոխ զբաղած էին թալանելով բաց մնացած այն խանութները և մակազինները, որոնք պատկանում էին հայերին: Յոյները կառավարութեան առանձին պաշտպանութիւնը վայելեցին և դրա համար էլ ոչինչ մնաս չկրեցին: Շատ մակազինների և կասսաների փակ դռները բանալու համար, ամբոխը դիմում էր զօրքի օգնութեան, որը հրացանի մի քանի հարւածով իսկոյն բաց էր անում կողպէքը: Բաւական չէ, որ մէկը մարթինի 6-7 հարւածների տակ ընկնում էր անշունչ, կատարի թուրք ամբոխը՝ զինւած հրացաններով, փայտերով և այլն, ամենանողկալի անարգանքների էր ենթարկում դիակներին: Սուբաշիզուլբի թուրքերը մի քանի հայերի կախել են սպանդանոցներում, մարթիւն և քերթիւն են ոչխարների պէս: Ամանք միամտաբար, կարծելով, որ զօրքը խաղաղութիւնը վերականգնելու և անգէն ժողովուրդին պաշտպանելու պաշտօն ունի, իրանց յանձնել են զինւորների պաշտպանութեան, ամեն բանից կողոպուտել և դարձեալ սպանել: Այսպիսիներից է ի միջի այլոց յայտնի վաճառական և քաղաքային ժողովի անդամ Յարուլթիւն Ֆէրմանեանը, որը ընտանիքին օգնութեան հասնելու համար, դուրս է գալիս իւր ապահով ապաստանարանից, հաւատում զինւորներին, որոնք նրան տանում են ուղղակի պահականոց և նրա առջև թալանելուց յետոյ, սպանում չարաչար: Մէկը՝ դերձակ Ալէքսան, 46 ոսկի տալիս է մի հարիւրապետի՝ կեանքը ազատելու համար, բայց դարձեալ սպանւում է սրտաձմիկ մահով: Վաճառական և ուսումնական ժողովի անդամ Գօնդակձեան Արմենակին նոյնպէս սպանում են զինւորները հենց իւր տանը առաջ և անխնայ կտրատում ձեռքերը, ակնատեսները պատմում են այն զօրեղ դիմադրութեան մասին, որը ցոյց է տւել Գօնդակձեան երկար ժամանակ ընթացքի ձեռքին: Հայերից շատերի մօտ գտնւել են ատրձանակներ, և ով դիմել է ինքնապաշտպանութեան, պատահել է զինւորների կողմից ամենազօրեղ յարձակման և կարճատե դիմադրութիւնից յետոյ սպանւել քաջաբար.—ի՛նչ անի արձանակով զինւած մի մարդ՝ տասնեակ զինւորների և խուժամուժ ամբոխի հետ: Շատ մարդիկ դեռ ևս բարեադրութիւն չեն ունեցել գնդակահար լինելու, մահան յետին ճշնաժամը համեմատաբար մեղմութեամբ անցկացնելու համար, այդպիսիներին՝ մանաւանդ զէնքով դիմադրողներին, մորթել են ոչխարի պէս իրանց մակազինների կամ խանութների առջև, շատերից մէկին՝ կօշկակար հաճի Ստեփանի ամենաերերական մահը կարնեցիների յիշողութիւնից չի հեռանալ յաւիտեան: Մի խումբ մարդկանց էլ տասնեակ վերքեր տալուց և սպանելուց յետոյ, դիակների վրայ նաւթ են ածել և այրել՝ դիւական քրքիջներ արձակելով: Ի միջի այլոց՝ այդպիսի անարգանքի ենթարկւել են Իւսուֆեան Գարեգին, Ղալէմբէրեան Վարապետ, Բիրիշձեան Պօղոս, Տիւղեան Ստեփան և այլն: Գէպքին յաջորդող օրը ով ներկայ գտնւէր հայոց գերեզմանատանը՝ ակնատես կը լինէր այն սրտաձմիկ տեսարանին, որը երկրորդ անգամը լինելով՝ պարզում էր կարնեցիների աչաց առջև: Հարիւրաւոր արիւննաշաղախ, բոլորովին մերկ

և այլանդակութեան աստիճանի հասցրած դիակներ մէկը միւսի մօտ փուլած էին բաց տարածութեան վրայ, որտեղ թափւած էր արտասուքների մէջ հառաչող թշուա հայերի բազմութիւնը, ճանաչելու դիակներին և գտնելու իւրաքանչիւրը իւր հարազատին: Ատորածի դիշերը համարեա՞ ոչ որ էր կարողացել հասնել իւր տունը, այլ որտեղ կարողացել էր՝ ապաստանած մնացել էր, մինչև 2-3 օր հազիւ կարողանում էր մէկը գտնել իւր ընտանիքի անդամներին:

Ն.Ս.ՄԱԿ ՏՐԱՊԵՂՈՆԻՅ

Տրապիզոնի շրջակայ հայ գիւղերը առհասարակ անտանուտ ըլլալով՝ բնակիչները լաւ դիրք կարողացան բռնել, այնպէս որ կորուստներն աւելի նիւթական եղան: Տաճիկները քիչ դժուարութեամբ յաջողեցան տրնելն այրել և տեղ տեղ ալ սպանել անգէնները: Հրդեհած տունները 900-է աւելի են: Աւելորդ է բնել, թէ ժողովուրդը որքան նեղութիւն կը քաշէր վաշխառուներէն ու կառավարութեան դրած ծանր հարկերէն: Շատերը կարծես սիրով կուգէին իրենց վարած դառն կեանքին ո՛ր և է կերպով վերջ տալ կը չարչարէին ու կը տառապէին, բայց կերեւար, թէ յոյսն և ընտանեկան սէրն էր զիրենք այնպէս երկար ապրեցնողը:

Սուլթանի պետութիւնը միշտ վատ աչքով կը նայէր արդէն ասոնց վրայ և կը ջանար, որ դպրոցներ ալ չունենան: Արնաբ չատել, երբ գիտէր թէ քաղաքացիք ասոնց հետ իբր եղբայր կը վարւէին: Հետեւաբար իրեն աւերիչ սիստեմը կը պահանջէր գիւղերն ալ կործանել և դրնել այնպիսի վիճակի մը մէջ, որ հայերն բնաւ չը կարողանան այլ ևս իրար օգնել և որպէս զի այս ամեն նպատակներն առաջ տարւի՝ սուլթանական բռնապետութիւնը զինւեցաւ ամենակեղտոտ դաւաճանութիւններով, խարդախութիւնը իր պատնէջը համարեց «ամեն պարագայի մէջ» ու այնպէս չարութեան սկսաւ:

Հիմայ գիւղացիներուն թէև մեծ մասը ողջ սակայն իրենցմէ չեն հեռանար սովի, ցուրտի և զանազան տառապանաց մահառիթ հարւածներն, որոնք քաղցր մահով պիտի փակեն աչքերը ազատութիւնը սիրողին: Ամախք դարձած քաղաքացին իր օգնութիւններն քանի մ' անգամ չուշացուց, սակայն դարձեալ հրոսակներ հանւեցան կարօտեալներու վրայ, որոնք զարնելով՝ եղած չեղածը թալանեցին-ընելով. «կեալուրներ, վերստին դուք ձեզի կը շուկէք»:

Ջեֆանոզ գիւղը, որ 70 տուն ունէր, 5 բնակարաններէ զատ, մնացած բոլորն ալ կրակի ճարակ եղան: Բնակիչներուն մեծ մասը Ս. Փրկիչ վանքը ապաստանեցաւ, փոքրամասնութիւն մ' ալ գիւղին մէջ զէն ի ձեռքին ինքնապաշտպանութեան դիմեց: Պարիան, իր բոլորտիքով 48 տուն, մեծ մասը այրւեցաւ ու բոլոր տներն թալանւեցան. տեղացիք նոյնպէս վանքը քաշւեցան, անձերնին փրկելու համար: Առօրիւ 38 տուն ունեցող գիւղի վարի մասի տները, չորս հատէ զատ, բոլորն ալ

մոխիր եղան, թալանեցան. — վերին մասի ապրողները աւելի ամուր տեղեր քաշելով, իրենք զիրենք պաշտպանեցին, բայց բոլոր տուներնին վառեցաւ. երեք տուն միայն ազատ մնաց: Ծերունի Տէր Յովհաննէս Մալեան քահանան հրացաններով գնդակահար ընելէ վերջ՝ դանակով ալ մարմինը կտոր կտոր ըրին. նոյնպէս Գրիգոր Սարգսեան 90 տարեկան ծերուկը ու անդամալոյծ Յովակիմ Զիւքիարեան 45 տարեկան անձը հրացանով սպանեցին:

Միլէթիայի բոլոր տներն այրեցան. տեղացիք Ս. Փրկիչ վանքը հաւաքւած էին: Ապիօն և Սէֆթէր 60 տնւոր գիւղերէն մէկ քանին միայն բոցերու մատնեցան. իսկ մարդիկ իրենց սողոմով անտառներէն իրենք զիրենք քաջութեամբ պաշտպանեցին նախնական զէնքերով:

Սիւրմէնէի 70 տուն հայերը՝ 1500-է աւելի զինւորներէ և լեռնաշրջիկ աւազակներէ պաշարւելով՝ 24 ժամ շարունակ կռուեցան և անձնատուր չեղան. վերջապէս տաճիկները յուսահատուած, թողուցին անցան Բաբերդի գիւղերու վրայ: Հոն առանց խնայելու, անզէններուն ամեն վայրենութիւններ ընելէ յետոյ, կրակի ու սուրի մատնեցին մանկութիւնն ու կանայքը:

Ս. Փրկիչ վանքը ժողովւած էին 350 այր մարդիկ, իրենց ընտանիքներով ասոնք երկու անգամ տաճիկներէն յարձակում կրեցին, բայց չպարտուեցան: Վերջապէս կառավարութիւնը իր միացեալ ոյժերով վճանին քալեց և առաջարկեց անձնատուր ըլլալ: Գիւղացիք տեսան, որ իրենց ոյժէն վեր էր դիմադրել և ուզում էին թողնել ալ չեկար, ըսին՝ «Եթէ ձեր կրօնքին վրայ կերպուք ու կը խոստանաք թէ մեզմէ բնաւ մէկը չպիտի ձերբակալէք, կը թողունք, որ ներս մտնէք»: Կառավարութիւնը համակերպեցաւ. ներս մտնելով՝ սկսաւ խուզարկել ասդին, անդին—վանքին աշտարակին մէկ մասը, որ հնութիւն մըն էր, քանդեց, տաճարին սեղանը կործանեց, ձեղունները քայքայեց և վերջապէս շատ մը կարասիքներ ջարդ ու փշուր ըրաւ: Վերջապէս վանքին կալաւածներէն Քեմէնչէճիին տունը այրեցին, զինքն ալ սպանելով՝ ձեռնուռնայն հեռացան. հայերն ալ երբ իրենց տեղերը վերագործան, աւերակներ միայն գտան:

Տիւրանոզ և Մինասիլի գիւղերու տանց մեծ մասը այրեցին և մնացածներն ալ բոլորը թալանեցին. Տէր Մաղաքեա Քահարմանեան քահանան, Պողոս Վարդանեան և Յովակիմ Յովսէփեան սպանուեցան:

Բլաթանա աւանին եկեղեցւոյ թաղի հայերն հալածանքներէ և կողոպուտներէ ստիպուեցան արտասահման անցնել:

Սեպտեմբեր 25-ին Կայանիմայի անցքի մօտ երկու անգէն դիւղացիներ սպանուեցան:

Կալանա 43 տնւոր գիւղացիք անտառներն քաշելով, թէև կորուստ չունեցան, բայց տներնին բոլորը այրուեցան և ունեցածնին թալանեցին:

Ելանա գիւղը՝ Մեղրիկցոց թաղի երկու տներն քանդելով, միւսներն բոլորը աւարի առին:

Կապարօնի բոլոր տներն այրուեցան երկու հատէ զատ. տեղացիք նոյնպէս անտառներու շնորհիւ՝ կեանքերնին ազատեցին:

Թարակճիի բոլոր տներն մոխիր դարձան. նշանաւոր հովիւ Սիմառնեանի բոլոր արջառներն և Մալա գիւղը թողուցած 600 ոչխարներն յափշտակեցին:

Սէրա ձորի արևելեան կողմէ Ծիֆրիկա գիւղի 36 տներն հրոյ մատնուեցան: Նոյնպէս ասոր մօտ եղող Նլէ գիւղը:

Վերանա 85 տնով զուտ հայաբնակ և մտակայ Աղոիդ գիւղերը հրոյ ճարակ դարձան:—Թուրքերն ամենէն առաջ Տէր Մաղաթեա Տէրտերեան քահանան վատութեամբ ձեռք անցնելով՝ սպանեցին: Այն տները, զորս չաւերեցին, արդիւնք են տեղական բէկերու կամ աղաներու շահագիտական զանազան միտումներու:

Այս գիւղացիներ, որ միշտ քաղաք կիջնէին, չէ գիտցուած որոշ կերպով՝ թէ որքան կորուստ տուած են. հարիւրաւորներ անհետացած են. արդեօք մեռան, պահած են, յայտնի չէ:

Գեռ ուրիշ շատ տեղեր աւելի կամ պակաս աւերուածներ կատարուած են՝ զորս թւել շատ երկար կըլլայ: Զանց կառնենք հոս գետեղել տեղի ունեցած առևանգութիւններն և տաճիկ կառավարութեան զինւորական և քաղաքական պաշտօնեաներու աներևակայելի ըլլութիւնները: Ան ապահովութիւնը, որ ատեն մը կը տիրէր, շուտով արեան ու կրակի փոխուեցաւ:

Ս՛լ օգնութեան չենք կարօտիր, մահը սիրելի մահը թող միայն մեզ մօտենայ. այն ժամանակ մենք վարձատրուած կըլլանք՝ երբ արշալոյսին մեր որբերը կարեւան անուշ Ազատութիւնը երգել:

Բ Ա Ն Տ Ա Ր Կ Ե Ա Լ Ն Ե Ր Ը

Զափազանցութիւն չէ, երբ ըսի՝ թէ սեպտ. 25-ի սուլթանական կամքի կատարումէ վերջ, գրեթէ բոլոր հայերը ձերբակալուելով՝ բանտարկուեցան: Ամեն ալ հարցուփորձուեցան, ամենախայտառակ միջոցներով:—Պաշտօնեաներու բերաններէն՝ իբր կոյանոցէ աղոտտ բռներ դուրս կը թափէր. երևոյթ մը, որ Տաճկահայաստանի մէջ ապրողն իսկ հազիւ կրնայ երևակայել:

Կոտորածէն 4-5 օր վերջ՝ խուժանը ունենալով իր մէջ ծպտուած ոստիկաններ, կուգէր անգէն բանտարկեալներն ալ ջարդել. բայց ինչպէս որ է կառավարութիւնը առանց զսպողական միջոցներու ետ կեցուց

Ս՛լ իրեն միակ փափազը կը մնար գտնել յեղափոխականներուն մնացորդ գլխաւորներն:—Շատերն չարքարեց, ծեծել տուաւ. բայց բան մը դուրս չը փրթաւ:

Վերջապէս ճարահատ սկսաւ խուժը խուժը արձակել կամ արձակածները կրկին բանտել. մէկ խօսքով, խելակորոյս գազանի մը ամեն կերպերը իւրացուց:

Սուտ ամբաստանագրեր ալ ստեղծեց, որպէս զի անոնցմով կարենայ կործանել մէկ քանի արդարասէր անձինք ալ: Հիմա անբեսարար ուզած ձեռով պատրաստուած գրութիւններ կը ներկայացնէ բանտարկեալներուն և կուգէ ճնշմանց տակ ստորագրել տալ: որք սակայն, գրեթէ միշտ կը մերժուին:

Գիշեր ցերեկ անդադար կը հարցուփորձեն, և ամեն հայէ կը պահանջեն ըսել երկու տէրրօրիստ տղայոց պահած տեղը կամ թէ յեղափոխականներուն, որոնք լինելը... և ուրիշ այնպիսի ձևով քննութիւններ, զորս ամօթ կը համարուի գրել:

Ի՞նչ աշխարհ... Տիմա բանտին մէջ կը մնան իրաւաբան Յարութիւն Շահրիկեան, Տօթթէօր Էնչէրեան, մեծահարուստ ծերունկ հաճի Մարտիրոս Արապեան, Մանուկ և Ստեփան Թաթոսեան եղբայրներ, դպրոցական պաշտօնեաներ և ուրիշներ մօտ 60 հոգի, որոնց գոյութենէն կը կասկածուի...

1895 Նոյեմ. 13-ին (Տ. տ.) քաղաքիս տաճիկներն պատրաստեցան այս անգամ յոյներու վրայ յարձակել ասոնք խանութնին գոցելով՝ հիւպատոսներուն դիմեցին.— Ի՞նչ ընենին չեն գիտեր: Քանի որ ճիւղ սուլթանը դեռ չէ ստակած՝ քրիստոնէից կեանքը բարակ թելէ մը կախած պիտի ըլլայ:

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ա Լ Ս Ի Յ

Պոլսի մէջ ամեն ուրբաթ լուր կը տարածուի, որ թուրք յեղափոխականները սուլթանը գահընկէց պիտի ընեն, ամեն մարդ անհամբեր փոթորիկի պայթումին կսպասէ ու կսպասէ, ուրիշ ոչինչ երէկ գործը պիտի վերջացնեն եղբր, բայց յորդառատ անձրեւին պատճառով յետաձգւեր է. տեսնենք, Աստուած յաջողութիւն տայ: Թուրք յեղափոխականներու մասին դաղափար կազմելու համար բաւական է, որ գիտնաք, թէ անոնք, ցաւօք սրտի, անկարող են նոյն իսկ յայտարարութիւններ կանոնաւորապէս ցրել մայրաքաղաքիս մէջ. փողոցներու մէջ կոյտերով ձգած էին, որպէս զի պատահմամբ առնեն կարգան:

Ազգասէր պոլսեցիք շատ փափագող են, որ ամեն բան կատարուի, միայն իրենցմէ ո՛ր և է զոչողութիւն, դրամ կամ աշխատութիւն չպահանջուի: Հայաստանի թշուառներուն համար զգեստ կը պատրաստեն. չեմ՝ յուսար, որ յաջողին, գոնէ մէկ երկու հազար հոգի հագուեցնել, թէև արդէն շատ ուշ մնացած են. մինչև ասոնց հասնելը՝ դարունն եկած ու ամեն բան յոյժ տխուր կերպով կրնայ վերջանալ: Պոլսեցին կուզէ այդպիսով իր համբաւը շինել. չեն մտածեր երբէք, որ ներկայ բոլոր պէին ոչինչ չարժեք իրենց ըրածը, չեն ըմբռնած, որ Տիմա զէնքով պատերազմը միայն օգտակար է հայութեան ու պէտք է բոլոր ուժով անոր նպաստել. Ցաւալի է տեսնել յեղափոխական գործիչ անունը կրողներ ալ, որոնք զգեստ հաւաքելով կզբաղին:

Երբ Պոլսի հասան Զէյթունի ապստամբութեան ու նահանական յաջողութեան լուրերը, ամենքս ալ ուրախացանք, բայց շատ քիչերու միտքէն անցաւ օգնել այդ շարժման՝ թէև բոլորս ալ լաւ կը հասկնայինք անոր կենսական կարևորութիւնը. Տիմա երբ կսկսի բռնութեամբ ծայրը երեւիլ, յուսահատութիւնը կը տիրէ ու լաւ կսկսի: Ստոյգ աղբիւրէ կիմանանք, որ դեսպաններու մէջ Զէյթունի ընտանիքներուն օգնելու խորհուրդ կայ. Ի՞նչ կը նշանակէ այս, մարդ չգիտեր. ոմանք կը կարծեն, որ Զէյթունն արդէն աւրած ու կործանուած ըլլալով, մնացած թշուառներուն օգնելու համար է խորհուրդը:

Պատրիարքարանի շուրջը օրան խնդիր եղած է օրացոյցին խնդիրը: Պատրիարքն իսպառ մերժած էր հրա-

տարակել տալ կրթական նախարարութեան սրբազրած օրացոյցը, ուր ջնջած էին «Աբգարու թագաւորին մերոց» և «Աարդանանց զօրավարաց մերոց» նման սողերը: Յանկարծ ուրիշ ուր ս. Փրկչի Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան գործակալներէն մէկը՝ Գառնիկ Հիւնքեարպէյէնտեան, իբր թէ այդ հաստատութեան նըպաստ մը ընելու փափագով, տպարանապետ Պաղտատեանի հետ կը համաձայնի և հրապարակ կը հանէ նորօրինակ օրացոյց մը, ուր միայն երկուշաբթին, երեքշաբթին իրարու կը յաջորդեն, առանց որ և է տօնական ծանօթութեան: Պատրիարքը կը զայրանայ և բացատրութիւն կը պահանջէ. Ս. Փրկչի հոգաբարձութիւն անտեղեակ կը ցուցնէ ինքզինքը. մեղքը կը ծանրանայ՝ խեղճ Գառնիկին վրայ. չգիտենք ինչպէս պիտի վերջանայ այս գործը. պախարակելի է միայն տեսնել պատրիարքարանին ենթարկուած վարչական մարմիններու այդ պախարակելի ընթացքը, այս ընդհանուր տագնապի միջոցին: Իրենց այդ ուղղութեամբ՝ այդ պարոնները ստիպմամբ պիտի հրաւիրեն յեղափոխականներու միջամտութիւնը և այդ մասը գործերուն մէջ:

Ազարեան պատրիարքի խելքը նոր է գլուխն եկեր, թերևս Վիլիկիոյ անանական կաթողիկոս ըլլալուն համար: Հայաստանի ջարդերն անուղղակի կերպով քաջալերելէ վերջ, այժմ կուզէ չարիքը դարմանել ու բարձրացնել իր ու կաթողիկոսութեան անունը հայերուն առջև: Արմիր Խաչի ընկերութեան դիմում ըրած է, որ օգնեն հայերուն և կըսէ թէ յաջողի է: Նաև Անգլիոյ դեսպանին խորհուրդ տած է վեց պետութիւններէն մէկ մէկ ներկայացուցիչ կարգել տալ, որոնք Զէյթուն երթալով՝ ապստամբները հանդարտեցնեն ու թուրքը չէզոքացնելով, իրենք ստանձնեն այդ գաւառին վարչութիւնը. իբրև թէ Անգլիոյ դեսպանը հաւանք ու խոստացեր է միւս դեսպաններն ալ համոզել. խորհուրդնին բարի:

Այսպէս թէ այնպէս, խնդիրը մարել կուզեն ու մաս մը հայեր ալ կը նպաստեն այս բանին. ուրիշ Ի՞նչ կրնանք ըսել, երբ հայը չուզեր քաջալերել յաղթանակով սկսած ապստամբութիւնը՝ չուզեր քաջալերել զէնքը ձեռքին անմեղ արիւններու հատուցում պահանջող անձնէրները. հայերու մեծամասնութիւնը վախնալ ու լալ միայն գիտէ, գոնէ, Պոլսի մէջ: Ո՛ր են այն կատարի դէմքերը, որ կերևան ուրիշ ազգերու մէջ այսպիսի տագնապալից օրերու մէջ: Հայր, մայր, ընտանիք և ունեցած չունեցածը կորուսած հայր ինչո՞ւ այլ ևս կը դանդաղի, կը վարանի անվեհեր նետուիլ մահու և կեանքի պայքարին մէջ, ուրիշ ժողովուրդներու ապագան կը ծնի...

Վեիւր սրբազան է և մեռնողները նահատակ են:

**

Մերժ պէտի ձեռքով սուլթանը Ռուսիոյ կայսեր ազամանդազարդ տուփեր և ուրիշ ընծաներ զրկած է. «Մօնիդէօն Օրեանդալ» լրագիրը այս բանը գրելուն համար փակեցաւ:

ԲԱՐԵՐՏԻ ԳԻՒՂԵՐԻ ԱԻԵՐՈՒՄԸ

Որչափ որ սուլթանին այս տարւայ ուղարկած շրջիկ քարոզողներն յաջողած էին յայտնի սուտերու միջոցաւ մոլեռանդ միւսիւլմաններու ուղեղն գրգռել Հայոց դէմ ու արդէն լարած յարաբերութիւններն բողբոջին վատացնել, այսու հանդերձ մեր կողմէն դժւար էր յուսալ թէ իսլամական խառն ոյժեր շղթայուած՝ յանդըգնին աշխարհի առջև բացարձակապէս և անամօթաբար ամեն կերպ չարիք գործել։— դա երևակայել պէտք է։

Հոկտ. 1-էն սկսեալ Տրապիզոնի մօտերէն՝ Եօմուրայի, Սիւրմէնէի և Վիւմիշխանէի շրջակայ գիւղերու տաճիկներէն եկած ահաբեկ բազմութիւն մը, խուճաբ խուճաբ բաժանուած սկսան քալել մեր գիւղերու վրայ, բոլորն ալ գրեթէ պետական հրացաններով զինուած։ Ասոնց հետ տեղացի ստոր կրօնակիցնին ալ միանալով՝ մոլեռանգար խուճեցին հայ մշակներու վրայ Գտածնին առանց խնայելու գնդակահարելէ վերջ, վերաւորեալներն ու մեռեալներն կացինով կամ սուրով սկսան կտոր կտոր ընել, հայհոյանքներու տարափի տակ։ Այսքան բարբարոսները չէին բաւեր, վրայ հասան Ձէքի փաշայն Երզնկայէն ղեկած զինուորներուն քանի մը գունդերը, որոնք գալով՝ իսկոյն այս ահաբեկանքութեանց աւելի լայն ծաւալ տւին։ Արիւնը սկսաւ առատաբար ոռոգել արտերն ու դաշտերն, այն տեղերն, ուր հայ մշակն շարք մը դարերէ ի վեր կը աքար ու քրտինք կը թափէր սուլթաններն սնուցանելով, ոչ տուն մնաց, ոչ եկեղեցի, ոչ վանք և ոչ այլ ինչ։ ամեն ինչ աւերեցին տարամտաբար, շատ մը խաբէութիւններով ձեռք բերած քահանաներն ու երկրագործներն չարաչար սպանեցին, գլուխներն սրերով կտրելով։ Ա՛լ ի՞նչ ըսեմ, այդ ձերմակ փաթաթած նենգամիտ ու գարշելի գլուխներէն ինչ բան որ դուրս եկաւ, գործադրեցաւ։ Ո՛հ, զգե՛րի արարածներ, զորս աստ պատմել կոպտութիւն և մարդկային պարկեշտութեան դէմ լուտանք կը համարիմ։

Վարդահան գիւղն, որ 115 տունէ կը բաղկանար, հազիւ 6 մարդ կարողացան կեանքերնին ազատել։

Իրկեցիք ունեցած զէնքերնին ձեռք առնելով՝ մեծ քաջութեամբ չորս օր շարունակ կուռեցան։ Տաճիկներն երեք անգամ յարձակում գործելով՝ ետ մղեցան։ 2օրրորդ անգամին 5000 հոգւոյ սուար բազմութիւն մը դարձեալ յարձակեցաւ։ Ձինուորներու ու խուճանի դէմ կուրծք տուող և առաջնորդող Յակոբ Գրիգորեան, Ոսկէան Խաչատուրեան, Սահակ Մեքեսեան, Յովակիմ Ուստա-Սիմօնեան, Առաքել Սիւքիասեան և այլ շատ մը կտրիճ երիտասարդներ, կուռեցան արիաբար, մինչև որ ռազմամթերքնին հատուցին և ապա ինկան։

Լուսհոնք գիւղը վրայ նախ 200 հրացանաւոր գնացին։ 40 հայեր դէմերնին ենելով, ամուր կերպով զերենք ետ կը մղեն։ պահ մը վերջ թշնամին եռապատկած կրկին կուգայ։ Այս անգամ մերոնք յուսահատ կուռ մը մղելէ վերջ, տեսան որ ալ մթերքնին հատաւ, տեղի տւին՝ անտառներն քաշելով։ Թէև գիւղը ուրիշ տեղաց պէս գերեզման դարձաւ, ինչպէս և մօտակայ ս. Լուսաւորիչ վանքն աւերակի փոխեցաւ։

Պալախօս, Ռուշտիք գիւղերն թէև ուրիշ մի քանի

գիւղացիներու պէս մահադականութիւնը ընդունեցին ճշման տակ, սակայն Ձէքիի զինուորներն ասոնց ամենը ի մի հաւաքելով՝ գլուխնին մէկիկ մէկիկ կտրեցին կացինով։

Ղօփուզ, Քսանթա և այլ գիւղեր, որք թէև պատարաստականութիւն ունէին դիմադրելու, բայց կառավարութիւնը ու պաշտպողութիւնը պատգամաւորներ ղեկելով երդնեցան, որ եթէ զէնքերնին յանձնեն՝ իրենց բնաւ մնաս մը պիտի չըլլայ և կը յաջողին։ Սակայն հայերն խաբելէ վերջ, կրակի ու սուրի մատնելով՝ զո՛հ կերթան խուճանին մոլեռանգութեանց ու վայրագ կրքերուն։ Շատ խղճալի էր քսանթացի հայուհեաց ինքնասպանութիւններն. ամենը մէկ մէկ դառն մեջոցներու գիւմեցին և շատեր մեծ ջրհորներու մէջ ինքզինքնին նետեով՝ խեղդամահ եղան։ Ս. Քրիստոսփոր մեծ վանքըն ալ աւարի առնելէ վերջ՝ եկեղեցին շուտով մզկիթի փոխեցին։

Ո՞ր մէկը կարելի է նշանակել, ամեն հայ իրարմ թշուառ, ամեն տան շէմք սրբապղծւած ու արեամբ ներկւած։ Բոլոր գիւղերն կը ներկայացնեն իբր մոխրի կոյտեր, արտերն ու դաշտերն ամայացած, խոտի ու երգի գեղեցիկ դէզերն ալ չեն երևար... Ամեն դի սև սուգ ու տխրութիւն... մէկ կողմէն կրօնափոխներ գըլլ խիկոր կանցնին՝ արևուն նայել իսկ ամաչելով, միւս կողմէն ալ բորիկ, մերկ, անօթի թշուառահիւներ իրենց գրկի մանկանց հետ ցեխերու մէջ կը դեգերին։—Մո՛ւթ է աշխարհն իրենց համար... ցուրտին, քամիին ու կարկուտին հարուածներու տակ կը հեծեն ու կը հառաջեն՝ ողբալով անցեալն ու ներկան։

—Այս ընդհանուր խառնակութեան միջոցին, ամբողջ Բարբերտի գիւղերու մէջ զոհուածներու թիւը որոշել դժւար է, բայց միջին հաշուով կենթադրուի իբր 2500 հոգի, որոց 100-ին 10 իգական սեռէ են։ Իսկ ողբ ու կորած հայուհիներ շատ կան։ Այժմ ով որ աչքի առջև կապրի, խեղճ ու օգնութեան կարօտ է, ի՞նչ ընէ, կրնայ մուրալ զիրենք կողոպտող ու իր սիրելիներն մահացնող բազմաներէն։ Ո՛հ, ի՞նչ անբնական իրականութիւն։ Տներն բան մը մնացած չէ. այն ամենը, որ չեն կարողացած տանել, ոչնչացուցած են։ Բնակարան չկայ, գրեթէ ամենն ալ այրւած կամ քանդւած, բնաւ պէտքի մը չեն ծառայեր։ Ապրողներ կը նախանձին ամենաշատ հալածող անասունի կեանքին իսկ, ինչու որ գուրկ են ինքնապաշտպանութեան ամեն միջոցներէ։— Չւառ դաշտեցին մինչև հիմա արիւն ու քրտինքը յղրուշով մարմնացուցած, տարէ տարի միլիօններ կուղարկէր սուլթանի սնտուկին։ Վթան կով մըն էր, սնուցանող գայլերու ձագերն։—Ձգաց իր ողորմելի լինելը և իր կուրծքին մէջ ծնած ապստամբական ոգին դեռ նոր քայլ կաններ, վրայ հասաւ իր կեղեքիչը. առաջ զէնքը թշնամիին ձեռքն էր, իրեն բաժին կը մնար լոկ մահ։—Նոր հասկացած էին թէ ասանկ բարբարոս երկրի մը մէջ, իրենց դաւանած աւետարանը զէնքով միայն կապրի...

Ինչ որ է—մեռնող միշտ բռնութիւնն է. արիւնը մեզ չըմպխեցներ։

Ահա՛ շարք մը աւերակ գիւղեր, որք լիբը Սուլթան Համիդին թագաւորութեան արդար կնիքը կը կրեն...

Թ Ա Լ Ա Ն Ի Ա Մ Ե Ի Կ Ո Ր Մ Ա Ն Ի Ա Մ Գ Ի Ի Ղ Ե Ր Ն

Գ Ի Ի Ղ Ե Ր Ն Ա Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ն	ՏՈՒՆ	Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի	ՁՈՐՈՇ (1 կոր. 6 կով. Է)	ՈՉԽԱՐ	Կ Ո Վ	Ձ Ի	ՄԵՂՐԻ ՓԵՓԵԿ	ՏԱՍԱՆՈՐ-Գ Ի ՏՈՒՐՔ	Գ Ի Ի Ղ Ե Ր
Երկի	56	2	60	1300	100	20	250	25 Հազար	Ոչնչացած
Քսանթա	200	2	150	1750	600	50	800	45 "	"
Պալախու	90	2	80	1500	200	40	400	30 "	Կրճափոխ եղած և ապա զարկած են.
Լուսհոնք	130	2	75	2250	400	20	500	40 "	Ոչնչացած.
Քարաւերակ	150	2	125	1250	600	30	300	60 "	Սմայացած.
Բլուրթակ	65	1	40	1050	375	20	270	30 "	Ոչնչացած.
Ռուշաի	28	1	25	200	100	10	140	20 "	Կրճափոխ եղած.
Ս. Քարոս	62	1	40	870	140	8	160	25 "	" "
Օձղեղ	30	1	20	400	170	5	70	15 "	Ոչնչացած.
Ղերի ֆրի	30	1	20	350	120	5	70	15 "	"
Ղարի ֆրի	20	—	12	270	80	3	54	10 "	"
Թոմնան	37	1	33	300	190	8	80	20 "	"
Կիւ	50	1	36	250	175	—	100	12 "	Կրճափոխ եղած.
Փնղերիկան	15	1	13	140	75	3	80	8 "	Ոչնչացած.
Վարդահան	115	2	55	275	300	5	320	30 "	"
Խայէկ	50	2	45	450	275	10	395	30 "	Կրճափոխ եղած.
Մալանաս	60	1	35	1200	500	10	400	15 "	Ոչնչացած.
Եվէրէկ կամ Սւերակ	82	2	65	800	300	10	300	17 "	"
Ռւրուսի	30	1	24	700	200	5	300	8 "	"
Սլմշիա	20	1	20	150	175	3	200	5 "	"
Կիւ	43	1	45	1250	300	—	400	10 "	"
Չահմանց	55	1	35	1000	400	5	400	10 "	"
Խօփուղ	80	1	60	1300	300	—	600	35 "	Կէսը աւերւած.
Սուրեճ կա	30	1	30	400	190	—	500	20 "	Սմայացած.
Հինտէ	63	2	65	650	350	—	150	30 "	Ոչնչացած.
Բլուր	112	1	70	1250	420	—	130	40 "	"
Սարաճուղ	10	1	13	350	85	—	80	10 "	"
Կանաւերակ	12	—	10	270	80	—	60	10 "	"
Քիստի	5	—	6	180	60	—	40	3 "	"
Սըրճի	30	1	22	400	170	3	85	15 "	"
30	1760	36	1329	22507	7430	273	7334	643000	

Ա Յ Ն Թ Ա Պ Ի Յ

Այնթապի դէպքի մասին հետեւեալ գոյշն տեղեկութիւններն առնւած են: Կոտորածն սկսած է նոյեմ. 16 (հ. տ.) առաւօտեան և տևած է երեք օր շարունակ. սպանւածներուն թիւն է 3-400 կամ քստ ոմանց 800-1000, և նոյնչափ վիրաւորեալ. այրւած են 300-400 տներ մեծ մասամբ աղքատներու, բոլոր շուկան կողոպտւած է. մերկութիւնն և անօթութիւնը՝ մի խօսքով խեղճութիւնն աննկարագրելի է պաշտպանւած են մասամբ մը այն տները, որոնք թաղային մեծ դռներ ունին. ողջ մնացած բոլոր աչքի զարնող անձնաւորութիւնները բանտարկւած և խիստ հսկողութեան ենթարկւած են. յարաբերութիւնները խզւած են, ոչ միայն դրսի, այլ և նոյն իսկ դրկից տներու հետ. թրքերէն ոմանք խղճահարելով այսպիսի զարհուրելի կոտորածի մը աղբեցութենէն և կամ ուրիշ հաշիւներէ առաջնորդելով՝ աշխատած են մասամբ մը առջևն առնել, բայց չեն յաջողած:

Վ Ա Ն Ի Յ

Մենք հոս չենք կրնար տունէն դուրս ելնել, եթէ համարձակինք, անմիջական վտանգը պատրաստ է. հիմա հարուստ ու աղքատ մէկ են, բոլոր արմախքնիս ոչնչացաւ. մեր նախնիքներու տնկած ծառաստանները այսօրայ համար էին—պարուստ չունենալով ծառերու կանաչները կուտնէք և կտրտելով թաց թաց կը վառենք: Գիշերով երեք եղբայրներ տարին Կարապետին փողոցին մէջ կախեցին. պատճառը հարցնողներուն կը պատասխանէին՝ թէ «Տայտէ կեալուրներ, մեր թագաւորին հրամանն այս է, պէտք է կատարենք, որ արքայութիւն երթանք»: Գիշեր ատեն Սճեան Յարութիւնին տունը կողոպտեցին ու զինքն ալ սպանեցին: Խեղճին քոյրը հէգ Սթիֆիկը բռնութեամբ քաշեցին տարին, ուր, սակայն չենք գիտեր:

Ք Է Մ Ա Խ Ի Թ Ա Վ Կ Ն Ե Ր Գ Ի Ի Ղ Ի Յ

Մենք ամեն վայրկեան մեռեալներուն կըսենք, որ դուք ելէք գերեզմաններէն մենք պառկենք, այնքան անտանելի դարձած է մեր կացութիւնը: Մեր քաշածները աննկարագրելի են, արիւն արցունքը միայն կարող է բացատրել մեր տառապանքը: Քիւրդերն եկան նախ ոչխարներուն մէկ մասը տարին ու երկու մարդ սպանեցին, երկրորդ անգամ գալով մնացած ոչխարներն ու ամբողջ գիւղը կողոպտեցին: Կառավարութիւնը փոխանակ որ և է օգնութիւն հասցնելու, մեր անձին պաշտպանութեան միակ միջոցն եղող քանի մը հին զէնքերն ալ բռնեց հաւաքեց ու մեզ թողով բոլորովին անօգնական՝ բարբարոսներու գազանութիւններուն մասնեց: Այնուհետեւ եկան քիւրդերու դրացի թուրքերը և սկսաւ գիւղի վրայ սաստիկ հրացանաձգութիւն մը, որ անընդհատ բաւական երկար շարունակեցաւ. մենք ստիպւեցանք թողուլ գիւղն ու հեռանալ:

երեսի վրայ ձգելով անպաշտպան կիներն ու մանուկները: Միւս բոլոր հայ գիւղերն ալ նոյն վիճակն ունեցան. բոլորը թալանեցան, ոչ անկողին և ոչ հագուստ մնաց. այս բոլորը կատարեցան օր ցերեկով, կառավարական պաշտօնեաներու աչքին առջև:

Ինչպէս մեզ գրում են, մի ինչ որ պարոն, կամ ինչպէս նամակագիրն է անւանում՝ մի «արտիստ», մի բանախօսութեան ժամանակ յանդգնել է Բահրի և Ֆէրիգ փաշաների վիրաւորող դաշնակցական հասարակիչներին անւանել «բառիս բուն նշանակութեամբ սրիկայ»: Սրիկայ են անւանում այն հերոսները, ժողովուրդի այն քաջ զաւակները, որոնք, արհամարհելով ամեն վտանգ, տանջանք, սարսափ ու մահ, հերոսաբար, օրը ցերեկով, ճակատ առ ճակատ զնդակ են արձակում՝ պատժելու սուլթանի բարձր պաշտօնեաներին, հայ ժողովուրդին այնքան չարչարանքներ ու տանջանքներ պատճառողին, երիտասարդ կեանքեր բանտերում մաշեցնողին ու մահացնողին, գիւղեր ու աւաններ աւերողին, որը իւր այդ աւերող թաթը հասցրել էր մինչև Պարսկական սահմանները, մտել էր Գերեկ ու Սալմաստի հայաբնակ գիւղերը, և վերջապէս որը, երիտասարդ Մանուկ Շատուրեանին կախաղան հանեց, յեղափոխականներին սարսափեցնելու համար: Այսպիսի մի հրէշին պատժողներին «սրիկայ» են անւանում: Սրիկայ են անւանում ժողովուրդի այն հերոս զաւակներին, որոնցով միայն կարելի է ոգևորել և նրանց անձնագոհութեան ու կատարած գործի առջև գլուխ խոնարհեցնել. գործ, որ իւր տեսակում եզակի է մեր յեղափոխական կեանքի մէջ: Առաջի անգամն է, որ մի հայ և այն էլ դարերով ստրկացած հայը յանդգնութիւն է ունենում փաշաների վրայ զնդակ արձակել՝ մահով պատժել: Եւ փոխանակ այսպիսի անձնագոհներին ակնածութեամբ վերաբերելու, պարծենալու նրանցով ու նրանց արած գործով, նրանք ամենակեղտոտ ու լիք կերպով հայհոյում են: Ի՞նչ անուն տալ նրանց... յետ դարձնել արտասանած խօսքերը, քիչ է ուստի և թողնում ենք ժողովուրդի դատաստանին:

Մեզ կը մնայ ցաւել, որ այս արտասուքի և արեան ըոպէում ստիպւում ենք անձնագոհների պատիւ պաշտպանել, թէև նրանց հայհոյողներին արհամարհելու անգամ պատիւ է, բայց այդ մենք արինք, որովհետև այդ խօսքերը ծափահարել է «ուսանողներից», որոնց մեզ կը մնայ միայն խղճալ...

Թիւրիմացութիւնների տեղիք չտալու համար, ստիպւած ենք մեր նոր հասցէն դարձնել «ԱՐՄԷՆ-ԳԱՍՊԱՐ» որի վրայ հրաւիրում ենք առանձին ուշադրութիւն: Խմբագրութեան հետ թղթակցողներից խնդրում է բացառապէս դիմել այդ նոր հասցէով:

Դաշնակցութեան անձամբօթներից խնդրում է թղթակցութեան և ներխառնութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse).
L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան: